

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

**ОСОБЛИВОСТІ ЧАСОВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ ОСОБИСТОСТІ ЯК
РЕСУРСУ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконав: студент 2 курсу 07-231М групи

Спеціальності 053 Психологія

Освітньо-професійної програми

«Психологія»

Дмитро ТОРГАШЕВ

Керівник: к.психол.н., доцент Світлана

БАБАТІНА

Рецензент: к.психол.н., доцент Олеся

САМКОВА

Херсон 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ.1. Теоретико-методологічні підходи вивчення часової перспективи як ресурсу саморозвитку особистості у царині психологічної науки	9
1.1. Часова перспектива особистості у фокусі вчених (змістово-просторово, територіальний критерій).....	9
1.2. Часова перспектива як предиспозиція ресурсу саморозвитку особистості.	13
1.3. Соціально-психологічні передумови дослідження осіб юнацького віку у якості суб'єктів часової перспективи.....	15
РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження часової перспективи як ресурсу саморозвитку особистості у царині психологічної науки	24
2.1. Методологія, організація та методи дослідження.....	24
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження.....	28
ВИСНОВКИ.....	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	41
ДОДАТКИ.....	48
ДОДАТОК А. «Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету».....	49

ВСТУП

Актуальність обраної теми дослідження. Часова перспектива, впродовж онтогенезу має рівневість і асинхроннію розвитку. На ранніх етапах онтогенезу будучи спочатку несвідомою, впливає на поведінку особистості і її життя в цілому визначаючи ставлення світу, прийняття минулого, розуміння сьогодення, стан планів на майбутнє (Елькін Г.Д.[73], Зімбардо Ф., Бойд Дж.)[20]. Розвиток особистості, реалізований в контексті перспективи часу, очевидно, вимагає розуміння ролі часу в житті особистості і формуванні на цій основі активної позиції по відношенню до проживання континуальності часу, включаючи планування на майбутнє, подолання ситуаційності сьогодення, накопичення і застосування минулого досвіду.

Особливо важливо розуміти особливості часової її перспективи у період інтенсивного професійного та особистісного розвитку людини, що реалізовується у юнацькому віці, найчастіше впродовж навчання в освітньому закладі. Саме у цей період, використовуючи ресурси минулого і маючи на увазі своє майбутнє, юнак повинен максимально ефективно координувати своє сьогодення. Успіх модельованих і програмованих завдань багато у чому залежить від психологічної безпечності особистості. Краснянська Т.М. [27], у своїй монографії «Психологія самодостатності в безпеці особистості», обґрунтовує психологічну безпеку особистості як стан динамічної рівноваги суб'єкта з навколишнім середовищем, забезпечуючи не зменшувати важливість реалізації своєї головної, ядерної життєвої мети, адже, допомога молодій людині у досягненні психологічної безпеки заважає недостатніми даними досліджень, що характеризують час як перспективу життєздійснення досліджуваної категорії, а саме студентів університету. У працях Блинової О., Казібекової В. [10] щодо аналізування конструкту «психологічна безпека», обґрунтовано, що «психологічна безпека як стан збереження психіки передбачає підтримку певного балансу між негативними впливами на людину її навколишнього середовища та

стійкістю, здатністю долати такі впливи власними ресурсами або за допомогою захисних факторів оточення» (Блинова О.Є., Казібекова В.Ф.) [10]. Із досліджень вчених, можемо впевнитись, що психологічна безпека і психологічна перспектива особистості мають у собі спільні складові, у частині планування майбутнього і відчуття власної стійкості, адже зазначені особистісні конструкти можуть забезпечити для гармонійного розвитку особистості взагалі, студентського віку зокрема.

У сучасній царині, наукової психології, існує досить розгалужена система підходів до вивчення змісту та складу часової перспективи особистості. У межах філософії, соціології, історії, фізіології, педагогіки, відомими персоналіями і дослідниками окресленого напрямку є Бергсон А., Гуссерль Е. [17], Макаренко А.С., Мамардашвілі М.К., Фресс П., і Гайдеггер М. [68]). та ін.

Проблема перспективи часу є маргінальною проблемою, тому вивчається в різних галузях психологічної науки, зокрема такими вченими як: Болотова А.К. [12], Левін К. [36], Абульханова-Славська К.О. [2], Л.Бороздіна [13], В.Ковалев [24] та ін. На даний момент вивчається часова перспектива через соціокультурні та статево вікові фактори, розглядається як складова особистого регулювання життя як джерело самовизначення і знаходження сенсу життя (Абульханова К.О. [1], Болотова А.К. [12], Витюнина Т.А. [14], Кон І.С. [24], Сирцова А., Мітіна О. [62], Толстых Н. Н. [65], Цуканова Б. [71]). Час є регулятором і організатором діяльності людини, формою протікання усіх активностей і діяльності людини, зокрема, механічних, органічних і психічних процесів, адже будь-який процес відбувається в часі і з часом. Сучасні дослідження, українських науковців у галузі психології часу висвітлені у пацях Бабатіної С. [7; 8], Дворник М. [18], Кіреєвої З. [21; 22], Свиначенко Р. [60], Плохих В. [50], Поповича І. [52], Титаренко Т. [64], Олефіра В. [45], Хомуленко Т. [69], Фоменко К. [67] та ін.

З огляду на теоретичне аналізування досліджень можна зауважити, що часовість і темпоральність особистості як ресурс саморозвитку є актуальною і досліджуваною темою у кроскультурному контексті.

У психології, нині, існує велика кількість наукових праць, предметом яких є дослідження і аналізування перспективи та транспективи особистості. На розвиток і формування окресленого конструкту впливають соціокультурний і статевовіковий чинник. Часова перспектива є регулятором людського життя і діяльності і розглядається як джерело самовизначення і пошуку сенсу життя. Така ситуація ускладнює аналіз феномену часової перспективи особистості та побудову спільних результатів у кроскультурному контексті. Враховуючи зазначене, можемо стверджувати, що часова перспектива визначає і обумовлює саморозвиток дорослої особистості, і є регулятором її життєдіяльності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження входить до плану науково-дослідницької програми кафедри загальної та соціальної психології Херсонського державного університету «Соціально-психологічні технології розвитку особистості» (№ державної реєстрації 0112U001440).

Мета роботи – теоретично проаналізувати та емпірично дослідити особливості зв'язку часової перспективи як кореляту ресурсу саморозвитку особистості.

Для досягнення поставленої мети поставлено перед собою виконання наступних **завдань**:

1. Провести теоретико-методологічний аналіз підходів вивчення часової перспективи як ресурсу саморозвитку особистості.
2. Здійснити теоретичне аналізування часової перспектива як предиспозиції саморозвитку особистості.
3. Проаналізувати соціально-психологічні передумови дослідження осіб юнацького віку у якості суб'єктів часової перспективи.

4. Провести емпіричне дослідження часової перспективи як ресурсу саморозвитку особистості у царині психологічної науки

5. Запропонувати модель формування часової перспективи осіб юнацького віку.

Об'єкт дослідження – темпорально-руляторна сфера осіб юнацького віку.

Предмет дослідження – часова перспектива як особистісний конструкт у суб'єктно діяльнісному вимірі.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: концептуальні положення системного підходу до вивчення особистості (Б. Ананьєв, П. Анохін, О. Леонтьєв, Б. Ломов та ін.), часова організація діяльності в межах суб'єктивно-діяльнісного підходу (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, А. Брушлінський, Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.), феноменологія Е. Гуссерля та екзистенціалізм М. Гайдеггера, психологічні аспекти особистісно-часової проблематики (К. Абульханова-Славська, Т. Березіна, А. Болотова, В. Ковальов, Л. Кубліцкене, В. Серенкова, В. Плохих та ін.), теоретичні положення регулятивної системи особистості та її складових (П. Анохін, М. Бернштейн, І. Бех, О. Конопкін, Г. Костюк, М. Кузнєцов, В. Моросанова, Т. Хомуленко), вивчення психологічного часу та життєвого шляху особистості, сприйняття часу (Б. Ананьєв, В. Буганова, Є. Головаха, Д. Елькін, О. Кронік, В. Лисенкова, С. Максименко, В. Панок, С. Рубінштейн, Г. Рудь, І. Сеченов, П. Фресс, Б. Цуканов та ін.).

У кваліфікаційній роботі використані наступні методи: комплекс теоретичних та емпіричних методів, добір та поєднання яких відповідає змісту проблеми та меті дослідження, а саме: теоретико-методологічне аналізування порушеної теми, систематизація та узагальнення об'єктивних даних за проблемою дослідження, відомих раніше; синтез та узагальнення теоретичного ідеалізування досліджень часової перспективи. Емпіричне аналізування у формі констатувального дослідження (визначення

характеру зв'язку між регулятивними якостями та темпоральними характеристиками особистості, які є складовими організації часу життя особистості), методи математичної статистики обробки даних. Надійність та достовірність висновків і рекомендацій забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних теоретичних положень, використанням комплексу методів дослідження, адекватних його меті, предмету та задачам, репрезентативністю вибірки досліджуваних, статистичною значущістю емпіричних даних.

Наукова новизна одержаних результатів:

- ✓ Запропоновано модель формування часової перспективи осіб юнацького віку (за результатами дослідження).
- ✓ Набуло подальшого розвитку у царині темпоральності особистості теоретико-методологічне аналізування підходів вивчення часової перспективи як ресурсу саморозвитку особистості.
- ✓ Поглиблено і здійснено теоретичне аналізування часової перспектива як предиспозиції саморозвитку особистості.
- ✓ Встановлено, що часова перспектива є предиктором саморозвитку особистості

Практичне значення кваліфікаційної роботи. Значущість отриманих результатів для практичної психології полягає перш за все у доборі комплексу методів дослідження часової перспективи і саморозвитку особистості. Результати дослідження можуть бути використані в освітньому процесі та підвищенні професійного рівня здобувачів вищої освіти як технічної, так і гуманітарної спрямованості при викладанні навчальних курсів «Загальна психологія», «Психологія особистості», «Темпоральна психологія», «Психологія часу», «Психологія управління».

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри загальної та соціальної психології від – 02 листопада 2020 року (протокол №4), представлені у статті:

«Життєва перспектива: теоретичне аналізування розвитку особистісного конструкту впродовж онтогенезу».

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Список використаних джерел налічує 79 найменувань. Повний обсяг роботи викладено на 49 сторінках. Основний зміст викладено на 40 сторінках. Робота містить 1 таблицю та 6 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ВИВЧЕННЯ ЧАСОВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ ЯК РЕСУРСУ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У ЦАРИНІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

1.1. Часова перспектива особистості у фокусі вчених (змістово-просторово, територіальний критерій)

Взаємодія з часом – фундаментальна характеристика об'єктивного та суб'єктивного досвіду людини, оскільки всі процеси відбуваються та розгортаються у часі. Збалансована часова перспектива відіграє вирішальну роль у регуляції діяльності та життя особистості (Купрєєва О.І.) [34].

Поняття часу у його людському сенсі і змісті активно досліджувалось у концепції суб'єктивного часу А. Бергсона, феноменології Е. Гуссерля [17] та екзистенціалізмі М. Хайдеггера [68]. Одним із найголовніших моментів у концепціях вчених була остаточна суб'єктивізація часу, тобто час у єдності минулого, теперішнього і майбутнього ототожнювався з часовою єдністю свідомості.

Суб'єктивне переживання людиною задоволеності власним життя, діяльністю, самореалізацією та переважаючий позитивний емоційний фон обумовлюють *збалансований характер часової перспективи* особистості. Ф.Зімбардо, Дж. Бойд (Зімбардо Ф, Бойд Дж.) [20] виділяють, збалансовану часову перспективу, як психологічний конструкт, який дозволяє людині переключатися між минулим, теперішнім та майбутнім, адекватно реагувати в залежності від зовнішніх та внутрішніх вимог, особистісних та соціальних оцінок. Індивіди, з даною часовою орієнтацією, реагують на ситуації, взаємодіють з оточуючим світом та будують власне життя, базуючись на балансі між змістом минулого

досвіду та переживань, уявленнями про майбутнє та бажаннями теперішнього [там само].

Незважаючи на значну кількість досліджень феномену часової перспективи особистості в психології, поза увагою дослідників, залишаються питання її вивчення в контексті самореалізації студентів, які навчаються в інтегрованому освітньому середовищі; виявлення особливостей часової перспективи студентів з інвалідністю, для яких навчання в закладі вищої освіти – є важливим етапом їхнього особистісного саморозвитку та самореалізації (Kuzio L. I.) [75].

Часова перспектива – це поняття у психології, введено К. Левінім [36]. Згідно з визначенням В.Франкла, психологічна перспектива це «повний набір ідей людини про її психологічне майбутнє і психологічне минуле, які існують на даний момент часу» (Frankl V. E.) [74]. Вчені у галузі досліджень психології часу такі як – Ф. Зімбардо, М. Селігман, Д. Леонт'єв, О. Кронік, Є. Головаха, Р. Ахмеров та інші розглядають означений конструкт. Психологія також використовує дефініцію «часова трансперспектива», «локус часу», які схожі за змістом, але відрізняються локалізація і процесуальність відношень особистості до категорії часу.

В. Франкл, розмірковуючи про структуру часу, визначив її як тріаду понять минуле-теперішнє-майбутнє, в якій він зазначав, що в теперішньому нічого крім нього не існує, так як минулого вже не має, а майбутнього ще не має (Frankl V. E.) [74].

Концепція особистісної організації часу, обґрунтована К. Абульхановою-Славською, Т. Березіною визначає онтологічний характер організації часу особистістю, яка здійснюється у життєдіяльності (Абульханова-Славська К.О., Березіна Т.М.) [1]. У контексті цієї концепції категорія часу особистості розкривається через поняття активності, яка і виступає як реальна організація часу власного життя, що свідчить про зв'язок об'єктивного і суб'єктивного часу людини, який в інших підходах і дослідженнях були відособлені один від одного. На думку вчених,

організація часу життя – це здатність так спланувати і здійснити діяльність, вчинки, ситуації, щоб вони підкорялися єдиному задуму, здатність сконцентруватися на головному напрямі, надати йому бажаний хід. Здатність особистості регулювати власне життя, бачити його цілісним підпорядковане актуальним цінностям, і дозволяє особистості стати відносно незалежною, вільною по відношенню до зовнішніх вимог та тиску обставин. У своєму дослідженні ми спираємося на основні положення особистісної концепції організації часу особистості (Бабатіна С.І.) [7].

У контексті порушеної теми, часову перспективу особистості будемо розглядати у концепції Ф. Зімбардо та Дж. Бойда. За визначенням Зімбардо – це почасти неусвідомлене ставлення особистості до часу і виконуваної діяльності за допомогою якого тривалий потік існування об'єднується у часові категорії, допомагає упорядкувати і структурувати життя. Часова перспектива у концепції вченого відображає настанови, переконання і цінності пов'язанні із часом. У міркуваннях Зімбардо, можна простежити генеральну думку, вчений зауважував, що оптимальним поєднанням рівневих перспектив є наявність високих показників за шкалами його методики, а саме позитивне минуле, гедоністичне теперішнє і майбутнє. Згідно досліджень вчених, люди з низькою орієнтацією на майбутнє, орієнтовані на гедоністичне або фаталістичне сьогодення схильні до формування різного роду залежностей – алкогольної, наркотичної, харчової тощо (Ф. Зімбардо, Бойд Дж.) [20].

Отже, як люди сприймають час у транспективному баченні кожного модусу окремо, зараз з'ясуємо: по-перше – концентрують увагу на певному модусі часу (часова асиметрія); по-друге – відношення до модусу має дихотомічний прояв (позитивне або негативне). Враховуючи окреслені дихотомії, можемо виділи типологічні прояви особистості у розрізі «знаку» часової перспективи: *орієнтовані на минуле* – це консерватори, які думають про ризики і їх можуть враховувати (позитивна

перспектива – тепла комунікація, радо зустрічаються з людьми з «минулого», негативна перспектива – ворожа, відсторонена від спогадів комунікація); *орієнтовані на сьогодні* – намагаються не пам'ятати, не брати до уваги минуле і не думати про майбутнє. Їх поведінка заснована на ситуаційних факторах, на поточних, миттєвих бажаннях (гедоністична перспектива – веселе і безтурботне життя «тут і зараз», фаталістична перспектива – вважають, усі події які відбуваються у житті впливом фатуму, або проявом «вищих» сил і будувати плани немає сенсу); *Орієнтовані на майбутнє* – такі люди «зачаровані» майбутніми можливостями. Вони не хочуть обмежуватися минулим досвідом, уникати вимог до них присутніх і готові далеко йти за бажаннями, незважаючи на обставини, зазвичай у цьому модусі тільки позитивний вектор (оптимістична перспектива – впевненість, що майбутнім можна управляти і сьогоднішні рішення призводять до бажаних результатів). Особливої уваги заслуговує, вісь часової перспективи, а саме *трансцендентна* перспектива – можливо бути «поза фізичним часом» лише у змінених станах свідомості (сон, медитація, транс, гіпноз) (Зімбардо Ф.) [20]. Незважаючи на те, що Ф. Зімбардо виділив і описав ці перспективи, люди не фокусовані тільки на одному вимірі. Кожна особистість виробляє власний план «балансу часової перспективи».

Головаха Є., Кронік обґрунтовують, що часова перспектива є способом «присутності» прогнозованого і запланованого майбутнього у теперішньому, адже завдяки такій присутності, розвивається зв'язок актуальних дій з тим, заради чого вони здійснюються, а саме відображаються у суб'єктному майбутньому (Головаха Е.И., Кроник А.А.) [15].

Організація часу життя особистості є формою свідомої регуляції власної поведінки, активності в різних видах діяльності. Однією із головних функцій організації часу життя є такі інтегральні характеристики особистості, як життєстійкість, здатність до цілепокладання,

прогнозування тощо. Здійснення означених процесів відбувається не тільки в ідеальному уявленні особистості, але і в реальному просторі і часі (Бабтіна С.І.) [7].

Отже, результати теоретико-методологічного аналізування конструкту «часова перспектива особистості» дозволяє зробити узагальнення, що у психологічній науці, нині, немає однозначного визначення часової перспективи особистості, а отже існують різні підходи і бачення вчених щодо її змістового і процесуального компоненту. Це засвідчує, що досліджуване поняття розробляється різними авторами незалежно один від одного, в різних проблемних контекстах. Для вирішення методологічної проблеми дослідження часової перспективи, на наш погляд, необхідно проводити діалог між школами, напрямами з використання ресурсів різних теоретичних підходів.

1.2. Часова перспектива як предиспозиція ресурсу саморозвитку особистості

Теоретичне аналізування за порушеною темою, дозволяє обґрунтувати, що часова перспектива є регулятором і мотиватором саморозвитку особистості. Особистість, у гуманістичній концепції, розглядається як цілісна унікальна структура (Маслоу А., Роджерс К.) і досягнення найвищої точки розвитку і розкриття потенційних можливостей особистості можливо лише за умови задоволення власних потреб, а саме: базових (фізіологічні, та потреба у безпеці), соціальних (потреба у приналежності, знанні) та вищих потреб (потреба у пізнанні, естетичні потреби та власне рівень самоактуалізації). Часова перспектива, все ж таки, визначає рух і планування власного життя, а отже і прагнення до найвищого щаблю у «піраміді потреб», а саме до саморозвитку і самоактуалізації.

Дослідникам гуманітарного напрямку, властиве розуміння саморозвитку (самоактуалізації) як вродженої властивості людини, хоча не викликає сумнівів те, що глибинна суть людської природи неоднозначна у своїх проявах. При цьому орієнтація на розвиток особистості та її потенціал у розробках гуманістичного спрямування, безумовно, сприяє вирішенню багатьох проблем сучасної психології (Кузікова С.Б.) [29]. Очевидно, зазначає вчена, що тільки завдяки власній активності (тобто самоактивності) людина може виконати природне завдання життя (і задовольнити природну потребу) – реалізувати свій особистісний потенціал, самоактуалізуватися, «стати всім, чим може» (К. Роджерс), особистістю, здатною досягти цілісності Я, самототожності.

Проблема саморозвитку особистості буквально пронизує зміст сучасних вчень про особистість, її внутрішній світ, що знаходиться в безпосередньому зв'язку із зовнішнім соціальним світом. Проте важко назвати конкретні методологічні джерела, які б визначали певні параметри поняття «особистісний саморозвиток» і називали настільки ж конкретні критерії її змістових сторін.

С. Кузікова, обґрунтовує особистісний розвиток як «особистісний саморозвиток – це свідомо, цілеспрямована активність особистості, мета якої полягає в самозмінні в позитивному напрямку, що і забезпечує особистісне зростання, самовдосконалення» (Кузікова С.Б.) [30].

Суб'єктом саморозвитку людина стає тільки тоді, коли вона свідомо починає ставити цілі щодо самопізнання, самовдосконалення, самореалізації, тобто визначає перспективи того, до чого вона рухається, чого домагається, що бажає або, навпаки, не бажає змінювати у собі. Отже, саморозвиток припускає наявність чітко усвідомлених цілей діяльності та власного вдосконалення; цілісної структури і концепції власного життя та настанов (усвідомлення того, яким я є, яким я хочу бути, свобода вибору і відповідальність за прийнятий вибір).

З викладеного стає очевидним, що саморозвиток, як усвідомлений і керований процес особистісних змін, є функцією самосвідомості, а рівень її розвитку є третьою важливою характеристикою саморозвитку особистості (Кузікова С.Б.) [31].

Результати теоретичного аналізування (там сасмо) та учених у напрямі дослідження дозволяють окреслити значущі компоненти саморозвитку. А саме: життєдіяльність як неперервний процес самотворення, самоудосконалення, самореалізації, власна активність. Усе перелічне є джерелом саморозвитку особистості на раціонально-свідомому півні усвідомлення (Кузікова С.Б.) [30; 31].

Теоретичні пошуки дозволили виокремити дослідження та проаналізувати підходи щодо дослідження часової перспективи як диспозиції и предиктору саморозвитку особистості.

1.3. Соціально-психологічні передумови дослідження осіб юнацького віку у якості суб'єктів часової перспективи

Сучасні вітчизняні і закордонні психологи розглядають часову перспективу як сукупність суб'єктивних уявлень особистості про її майбутнє, упорядкованих щодо часової осі. Часова перспектива відіграє важливу роль у регуляції поведінки зрілої особистості, особливо в тих її аспектах, що пов'язані з вибором і постановкою цілей. Крім того, в останніх наукових дослідженнях психологи вказують на те, що для людей, які володіють збалансованою часовою перспективою, притаманні позитивні емоційні стани: щастя, задоволеність життям, оптимізм, надія й ін. Самі думки про майбутнє можуть сприяти зниженню в особистості почуття безпорадності і безнадійності. (Гордеєва А.В., Голишева Н.В.). [16].

Сучасні дослідження вчених К. Абульханової-Славської, Т. Березіної, А. Болотової, З. Кіреєвої, В. Ковальова, Ю. Клименко, В. Плохих,

Полуніна О., Р. Свинаренко, Т. Ульянової) [1; 12; 21; 42; 23; 50; 51; 60; 66] тощо дозволяють стверджувати про актуальність дослідження особистості юнацького віку у темпоральному вимірі. Вчених різних галузей дослідження цікавить не лише особистість в цілому, а її організація життя у тривимірному просторі минулого, теперішнього і майбутнього. Крім того, темпоральні характеристики особистості мають свою вікову динаміку, на наш погляд, більш доцільно розглядати їх формування в юнацькому віці, зокрема студентському періоді життя.

Ю. Клименко у своїх працях обґрунтувала точку зору, що адекватне сприйняття часу зумовлює самоорганізацію і регуляцію діяльності людини, зазначила, що час є регулятором поведінки людини, так як динаміка будь-якого поведінкового акту розгортається у часовому режимі (Клименко Ю.О) [23].

В контексті дослідження нас цікавлять прояви темпоральності та особливості їх розвитку у юнацькому віці. Однією з причин уваги саме до юнацького віку є його перехідний статус, що зумовлює низку цікавих об'єктивно та суб'єктивно значущих особливостей. Беззаперечно специфіка юнацького віку полягає, зокрема, в прагненні до самостійності, визнанні своєї дорослості. Соціальна ситуація розвитку зумовлена необхідністю особистісного і професійного самовизначення, вибору життєвого шляху.

В ситуації вибору, стверджує В. Моросанова, зняття невизначеності можливо лише засобами регуляції, а у випадку психічної регуляції засобами саморегуляції в тому сенсі, що молода особистість може сама дослідити ситуацію, програмувати свою активність, контролювати і коригувати результати діяльності (Моросанова В.И.) [42].

Характер взаємин з однолітками і дорослими змінюється порівняно з підлітковим віком. Важливим фактором розвитку особистості у досліджуваному віковому періоді є формування світогляду, активної життєвої позиції, планування часової перспективи, усвідомлення власної

значущості тощо, зазначені складові зумовлюють розгляд темпоральних характеристик студента, визначених в межах дослідження (див. рис.1.2).

Рис 1.2 Часовий тезаурус і предиктор саморозвитку особистості юнацького віку.

Одним з рівнів розвитку самосвідомості особистості в юнацькому віці є самоконтроль, який передбачає усвідомлене, вольове управління своїм психічним життям та поведінкою відповідно до Я-характеристик, ментальності, ціннісно-сміслової, потребово-мотиваційної та когнітивної сфер. Здатність до самоконтролю визначається вимогами соціуму до поведінки особистості й передбачає можливість індивіда як активного суб'єкта усвідомлювати й контролювати ситуацію. Показником зрілості й культури особистості є рівень розвитку самоконтролю.

Саме у студентському віці усвідомлення своєї життєвої позиції і своєї перспективної лінії стає актуальним. Студент вже не тільки включає у свою свідомість доросле життя, але реально бере у ньому участь, для нього особливо гостро постають питання вибору свого унікального шляху. «Хто я? Чого я хочу? Що я можу?» – ось найважливіші питання, що постають у цьому віці. У період студентства потрібно навчитися приймати себе, нести відповідальність за свій вибір і рішення. Проте на шляху до цього потрібно набути досвіду і кожен сам повинен аналізувати свої помилки, якщо тільки готовий вчитися на них. І. Кон засвідчує, якщо людина не ставила перед собою головних питань у студентські роки і не знайшла на них відповідей, то вона наражається на небезпеку навіки залишитися у підлітковому віці, і її самооцінка ґрунтуватиметься на думці суспільства або на протистоянні усьому світу. Іноді у молодих людей з'являються сильний страх дорослішання, бажання знову стати маленькими, втекти від проблем, звалити їх на плечі іншої людини (Кон І.С.) [25].

Слід зазначити, що студентство є складовою частиною молоді, її специфічною групою, що характеризується особливими умовами життя, побуту, праці, суспільною поведінкою, системою ціннісних орієнтацій, і є найкультурнішою частиною молоді, яка є важливим джерелом формування інтелігенції.

Факт вступу до вищого навчального закладу укріплює віру молодій людині у власні сили і здібності, породжує надію на повноцінне і цікаве життя. Час навчання у виші співпадає з другим періодом юності, який відрізняється складністю становлення особистісних рис, що знайшло своє відображення у працях таких вчених, як Б. Ананьєв, Л. Грановська, М. Дворяшина, А. Дмитрієв, І. Кон, В. Лісовський та ін.

Б. Ананьєв дає таке визначення студентського віку: «Виховання спеціаліста, суспільного діяча і громадянина, опанування та консолідація багатьох соціальних функцій, формування професійної майстерності – все

це становить особливий і найважливіший для суспільного розвитку та становлення особистості період життя, який позначається як студентський вік» (Ананьев Б.Г.) [3].

Сучасна освіта орієнтована на розвиток здібностей, індивідуальних властивостей студента, що можливо лише в ході рівноправного партнерства спільної розвиваючої діяльності учнів і педагогів, в основі стратегії співробітництва яких лежить ідея стимулювання і спрямування пізнавальних і життєвих інтересів студентів.

Дослідників даного напрямку завжди цікавило питання – як навчити студента правильно організувати щоденну навчальну працю, раціонально використовувати час для навчання і відпочинку, планувати свою роботу? Ці і багато інших питань постають перед студентом кожного дня. Ми поділяємо думку М. Піскунова, котрий одним із методів вирішення зазначених питань пропонує побудову раціонального режиму дня, що надасть усьому життю студента певний ритм і сувору впорядкованість (Пискунов М.У.) [49], що в свою чергу є складовими організації часу життя.

На думку Регуш Л. організація часу життя – це створення особистісних сценаріїв своєї життєдіяльності для послідовних періодів, що протікають у часі життя і контроль за їх здійсненням (Регуш Л.А.) [56]. При складанні життєвого сценарію ураховуються усі сфери життєдіяльності особистості, на відміну від життєвих планів, які представляють лише деяку схему майбутнього у відношенні до тієї або іншої сфери життєдіяльності особистості.

Початковою формою процесу організації часу життя є планування і прогнозування діяльності. Т. Павлова, досліджуючи організаційний компонент часової структури особистості студента зазначала, що організація часу життя є особливою підструктурою самосвідомості, яка розвивається в результаті подолання протиріч між вірогідними цілями і актуальним планом життєдіяльності (Павлова Т.А.) [47]. Так як

самосвідомість є формою психічного відображення, яка представляє собою усвідомлення особистістю свого положення у суспільстві і своїх життєво важливих потреб, темпоральні характеристики особистості набувають важливого значення для розвитку цього інтегрального утворення особистості.

Нині у сучасного студента можна спостерігати відсутність чіткої цілісної моделі власного життєвого шляху, мало розвинені, або зовсім відсутні практичні навички на порозі дорослого життя, недостатньо сформовані вміння саморегуляції поведінки та організації власної діяльності у життєвому часопросторі. Проте досвід роботи зі студентською молоддю дозволяє стверджувати, що сучасна молодь усвідомлює необхідність набуття умінь та навичок планування і організації часу власного життя. У юності, як ніколи важливо планувати і конструювати власне майбутнє. Сучасна науковця, психологиня М. Дворник, у своєму дослідженні акцентує, що «ми конструємо майбутнє, навіть коли згадуємо про минуле і проживаємо момент теперішнього. Головне тут – історія, яку ми розповідаємо іншому чи самому собі. У момент розповіді створюється особливе поле, в якому реально існує людина, і це поле екстраполюється в завтрашній день, цеглинка до цеглинки вибудовуючи те, що ми й називаємо особистісним майбутнім» (Дворник М.С.) [18]. Саме тому важливо перспективність власного життя, осяяти уже в юнацькому віці, студентському періоді життя.

В юнацькому віці формується індивідуальний спосіб організації часу життя, тобто спосіб практичної вольової дії спрямованої на об'єктивні умови і обставини власної життєдіяльності. Життєві обставини бувають суперечливими, а іноді протистоять спрямуванням і ідеалам особистості, тому їх освоєння є не пристосуванням, а швидше подоланням і боротьбою. Ці процеси дуже гостро переживаються саме в період юності. Тому прагнення до організації та регуляції життя у часі може потребувати від особистості великої напруги усіх душевних і фізичних сил.

В контексті нашого дослідження заслуговує на увагу думка Т. Хомуленко, яка зазначає, що у процесі самовизначення, який є основним новоутворенням юнацького віку, важливу роль відіграє психічна функція пам'яті, яка виконує роль часового регулятора діяльності [там само, с.70], що є компонентом часової організації життя особистості юнацького віку, зокрема у студентському періоді життя (Хомуленко Т.Б., Моргунова Н.С.) [69].

Л. Василенко, М. Савчин зазначають, що центром когнітивного розвитку у юності є становлення словесно-логічного мислення, у цьому віці юнаки переходять до вищих рівнів абстрактного мислення, здатні усвідомлено оволодівати логічними операціями: аналізом, синтезом, порівнянням тощо. У юнака виробляється власний когнітивний стиль розв'язування пізнавальних і практичних завдань, формуються індивідуальні особливості мислення, які у подальшому розвитку характеризуватимуть рівень розвитку і продуктивність молодого людини (Савчин М.В.) [59]. Зазначені процеси когнітивного розвитку беруть початок у ранній юності, і особливого значення набувають у період пізньої юності, так як студентський вік є періодом інтенсивного інтелектуального розвитку. **Воля** є однією з найважливіших якостей особистості, яка робить людину вільним і свідомим суб'єктом власної життєдіяльності. **Саме воля** дозволяє ставити цілі і домагатися свого. І. Бех [11] наголошує на важливості формування волі як складової всебічно розвиненої гармонійної особистості. Для юнацького віку характерні подальший інтенсивний розвиток вольових якостей і відповідно відносна завершеність їх формування. Вольові якості стають рисами характеру особистості, що якісно впливають на розвиток темпоральних характеристик у юнацькому віці.

М. Кузнецов, досліджуючи вольову регуляцію діяльності, зазначає, що воля може виступати як регулятор внутрішніх станів, дій і психічних процесів людини. Вольова регуляція, зауважує вчений, це фактично

саморегуляція, тобто регуляція що визначається не безпосередньо ситуацією, а самим суб'єктом (Кузнецов М.А.) [32].

Оскільки особистісний час визначається через категорію активності, що розкривається як спосіб організації часу життя, її потенціювання, наповнення особливим сенсом і якістю, часові особливості складають одну з найважливіших характеристик психіки з одного боку, і об'єктивно «час» є простором для розвитку особистості з іншого. Отже без дослідження індивідуальних особливостей його переживання і організації не може бути створене цілісне уявлення про людину.

У період раннього онтогенезу психічних властивостей особистості розвиток темпоральних та регулятивних характеристик відбувається паралельно відповідно фізичного, розумового, психічного розвитку. Проте у період юності, зокрема у студентському віці, темпоральні та регулятивні характеристики особистості стають взаємообумовленими та набувають діалектичної єдності.

Особливості часової психічної регуляції і здатність до організації часу життя закладена в основі природи психіки людини і розвитку особистості, відмінними рисами цього є лише індивідуальні властивості особистості. Проведений теоретичний аналіз підтвердив наше припущення про те, що формування і планування власної перспективи життєвого шляху є диспозицією і предиктором успішного саморозвитку і соціальності особистості. зв'язок темпоральних характеристик та індивідуальних властивостей особистості, Визначення особливостей цього зв'язку та емпіричне його обґрунтування, буде визначати наш подальший пошук.

Висновки до розділу 1. Враховуючи зазначене вище, нам у теоретико-методологічному аналізуванні порушеної теми вдалося узагальнити підходи до вивчення та дослідження часової перспективи особистості, виокремити конгруентну концепцію до окресленої проблематики (концепція дослідження часової перспективи Ф. Зімбардо);

побудувати теоретичну модель дослідження часової перспективи як диспозиції саморозвитку особистості. Обґрунтувати доцільність дослідження перспективи життя у юнацькому віці, студентському періоді життя, та скласти схему часового тезаурусу як предиктору саморозвитку особистості юнацького віку. Маємо на меті, у. другому розділі роботи, емпіричним шляхом перевірити теоретичні узагальнення порушеної теми дослідження, та встановити наявність зв'язку між часовою перспективою та складовими саморозвитку (життєстійкість, самоактуалізація).

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЧАСОВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ ЯК РЕСУРСУ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У ЦАРИНІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

2.1. Методологія, організація та методи дослідження

З метою емпіричного дослідження часової перспективи як ресурсу саморозвитку особистості студента, нами було проведено констатувальне дослідження, головним завданням якого було визначити особливості зв'язку та структуру взаємозв'язку особистісно-регулятивних та часових характеристик особистості, зокрема у студентському періоді життя.

Рух у напрямку емпіричного дослідження відбувався за наступним міркуванням: емпіричне дослідження вибудовувалося у два етапи, на кожному з яких вирішувалися завдання визначенні у контексті дослідження.

На *першому етапі* нами було сформовано вибірку досліджуваних та проведено констатувальне дослідження складових часової перспективи і саморозвитку особистості. У порушеній темі, складовими часової перспективи та саморозвитку особистості, для емпіричного дослідження будуть аналізовані наступні особистісні конструкти: стильові особливості саморегуляції поведінки, транспектива часовості (графічний тест Т. Коттла), зарадна поведінка у стресових ситуаціях життя (життєстійкість особистості), самоактуалізація (ресурс саморозвитку), когнітивна орієнтація (локус контролю), збалансована часова перспектива (ZTPІ, Ф.Зімбардо).

У дослідженні взяло участь 27 студентів четвертого курсу факультету економіки, спеціальностей «Економіка підприємства», «Фінанси і кредит», «Оподаткування», «Облік і аудит», «Менеджмент організацій і адміністрування»; 23 студенти четвертого курсу факультету

кібернетики спеціальностей «Економічна кібернетика», «Комп'ютерні системи та мережі», «Програмне забезпечення систем», «Комп'ютеризовані системи управління та автоматики», «Автоматизоване управління технологічними процесами» Херсонського національного технічного університету. Загальна кількість досліджуваних склала 50 чол. (розподіл вибірки за статтю досліджуваних не відбувався). Середній вік досліджуваних $19 \pm 1,5$ роки.

На другому етапі відбулося комплексне психологічне обстеження випробовуваних. Кожен досліджуваний отримав індивідуальні банки, дослідження відбувалось з урахуванням норм соціального дистанціювання, із забезпеченням індивідуального підходу до досліджуваних. Отримані дані первинно оброблялися у протоколах відповідей, заносились у первинну матрицю даних та надалі піддавалися методам статистичного аналізу.

Керуючись метою та завданнями нашого дослідження ми визначили склад методик для проведення констатувального етапу. Методики для дослідження обирались на основі їх відповідності завданням дослідження та адекватності віку досліджуваних. Критеріями відбору діагностичного інструментарію були методична обґрунтованість методик, можливість проведення методик серед досліджуваних різного віку, а також можливість виявлення взаємозв'язку між результатами, які отримані за допомогою даних методик.

Виходячи із теоретичних міркувань нами прийнята спроба розробки системи засобів сприяння конструктивних якостей часовості та саморозвитку особистості студента за допомогою наступних діагностичних критеріїв і методик.

1. Графічний тест Т. Коттла (Тест «Кола часу») [15];
2. Питальник життєстійкості С. Мадді в адаптації Д. Леонтьєва, О. Расказової [37];
3. Питальник В. Моросанової «Стильові особливості саморегуляції поведінки ССП-98»[43];

4. Дослідження рівня суб'єктивного контролю Дж.Роттера [57].

5. Дослідження часової перспективи Ф.Зімбардо [20].

Графічний тест Т. Коттла (проективна, малюнкова методика) дозволяє виявити у особистості на несвідомому рівні, сформованість континуальності дискретності часу, наявність/відсутність часової асиметрії та значення певного модусу часу «тут і зараз» для досліджуваних.

Дослідження рівня життєстійкості особистості за допомогою методики «питальника життєстійкості С. Мадді», дозволяє визначити інтегральний рівень власне життєстійкості та її складових, а саме – контроль, залученість та прийняття ризику.

Для дослідження регуляторних ланок саморегуляції особистості студента було обрано методику **В. Моросанової «Стильові особливості саморегуляції поведінки» — ССП-98**, яка дозволяє визначити регуляторний профіль досліджуваних, визначити сильні сторони та компенсаторні ланки саморегуляції, та інтегральний показник саморегуляції.

Для дослідження сформованості часової перспективи було обрано методику **ЗТPI Ф. Зімбардо**, яка дозволяє визначити збалансованість часової перспективи досліджуваних, чи її відсутність, а отже дискретність часу у сприйнятті власного життя і не розуміння причино-наслідкових зав'язків усіх подій, що трапляються у житті особистості.

Дослідження **рівню суб'єктивного контролю Дж. Роттера** дозволить на поведінковому рівні визначити домінуючу когнітивну орієнтацію та стиль соціально-комунікативної взаємодії. Екстернальність чи інтернальність є домінуючою поведінковою стратегією та реалізованою когнітивною картою.

З огляду на зазначене, складемо емпіричну модель дослідження.
(див. рис. 2.1.).

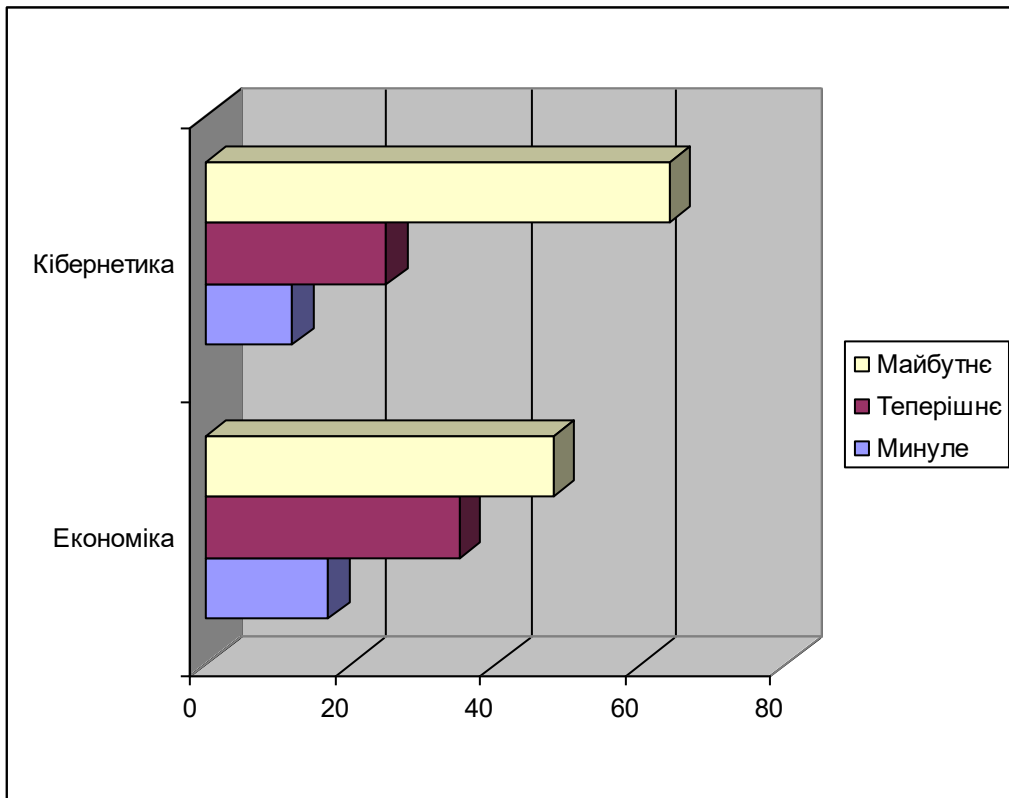
Рис. 2.1 Емпірична модель зв'язку часової перспективи як ресурсу саморозвитку особистості.

Добір психодіагностичного інструментарію був коректно сформований відповідно завдань дослідження у кваліфікаційній роботі, які визначаються особливостями сприйняття часу людиною – почуття часу (континуальність, дискретність), переважаючою часовою орієнтацією – часова компетентність (збалансована часова перспектива, і домінуюча когнітивна орієнтація), переживанням часу – емоційний компонент темпоральності (життєстійкість і її компоненти). Використання обраних

методик, на нашу думку, дозволить емпіричним шляхом повно і всебічно визначити особливості часової перспективи як предиктору і мотиватору саморозвитку особистості.

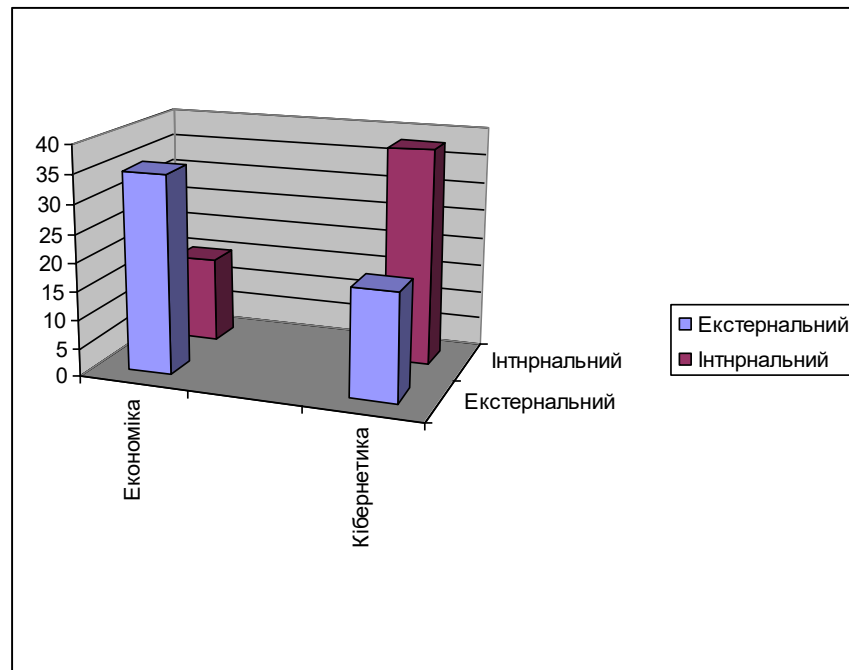
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження

Аналіз результатів за методикою Т. Коттла «Кола часу» дозволив отримати та засвідчити результати, і впевнитись, що у цілому в студентів спеціальностей факультету «Економіки» і «Кібернетики» є загальна позитивна спрямованість на майбутнє, що підтверджують середні значення діаметрів кіл майбутнього у досліджуваних (7,3 і 7,6 см відповідно). Порівняння оцінок за діаметрами кіл показало, що більшість студентів малювали кола середнього розміру стосовно майбутнього (48% і 64% економістів і кібернетиків відповідно). Що стосується відсоткового розподілу досліджуваних за способами перетинання кіл, то у 84% економістів і у 90% кібернетиків кола розділені, тобто у свідомості молоді відсутня ідея про вплив чи взаємовпливи часових інтервалів, дані періоди уявляються ізольованими один від одного. За способами взаємного розташування кіл обидві групи практично не відрізняються, розташували кола найбільш типовим способом, характерним для середнього сприйняття (минуле, сьогодні, майбутнє). Однак, у групі кібернетиків 12% студентів малювали минуле і сьогодні як складові майбутнього, що можна інтерпретувати як провідну значущість майбутнього, що визначає оцінку минулого і сьогодні, лише в одного випробуваного сьогодні і майбутнє включені в минуле, провідну значущість для нього складає минуле. Узагалі, орієнтованість студентів четвертого курсу, незалежно від спеціальності, спрямована у майбутнє, це є нормативно віку досліджуваних, адже вони завершують перший бакалаврський рівень освіти і планують своє життя далі.

Рис. 2.1 Графічне зображення розподілу часових орієнтацій за графічним тестом Т.Коттла.

Наступним кроком нашого дослідження було аналізування рівню контролю когнітивної регуляції поведінки, а саме визначення домінуючого локусу контролю: інтернального чи екстернального. Особистості з домінуючою інтернальністю менше здатні підкорюватись впливу обставин, краще працюють самостійно, аніж у колективі, слідкують за власним здоров'ям. Особистості з домінуючою екстернальністю більш конформні по своєму життю, менш успішні і менш впевнені у своїх потенційних можливостях, планують власну діяльність підкорюючись зовнішньому регулюванню на протипагу внутрішнім потребам.

Рис. 2.2 Рівень когнітивної орієнтації досліджуваних

З огляду на отримані результати, можемо засвідчити, що студенти економічного профілю мають більш виражений екстернальний контроль, екстернали, найчастіше, приписують усе що з ними відбувається зовнішнім обставинам. Вони не завжди відчувають себе суб'єктами власного життя, разом з тим, вони характеризуються більшою конформністю, більш поступливі і чуттєві до думки й оцінок інших. У цілому, екстернальні особистості виявляються гарними виконавцями, що ефективно працюють під контролем інших людей. Студенти факультету кібернетики, показали протилежні результати, і виявили інтернальну направленість. Особистості інтернального типу оцінюють усі значимі події, що відбуваються з ними, як результат їхньої власної діяльності. Вони продуктивніше трудяться на самоті, більш активні в пошуку інформації. Вони більш рішучі, упевнені в собі, принципові в міжособистісних відносинах, не бояться ризикувати. Дослідження показують, що інтернальні керівники здатні успішно здійснювати директивне керівництво. Для сучасної сфери ІТ-технологій, це є гарним особистісним

надбання, адже сучасний програміст працюючи віддалено, добре може комунікувати та делегувати повноваження через організовану мережу.

Наступним кроком нашого дослідження, було визначення рівня сформованості континуальності часу, через визначення балансу часової перспективи за методикою Ф.Зімбардо. Збалансована часова перспектива позитивно пов'язана з наявністю життєвих цілей, почуттям свідомості існування, відчуттям цінності того, що було в минулому, відбувається в сьогодні, і буде відбуватися в майбутньому. Люди, що володіють збалансованою ЧП вважають, що найкращий спосіб знайти цікаве і цінне для себе - це активно брати участь у всьому, що відбувається навколо, вважають, що можуть шляхом боротьби впливати на наслідки подій, що відбуваються, вважають, що найбільше задоволення приходить з мудрістю, життєвим досвідом, як позитивним, так і негативним. Така життєва позиція допомагає знижувати і легше переносити онтологічну тривогу, пов'язану з вибором майбутнього (Сирцова А. Митина О.В.) [62].

Опитувальник часової перспективи Ф.Зімбардо (ZTPІ) в адаптації А.Сирцової, Є.Т.Соколової, О.В. Мітіної: (переведений на російську мову) вимірює індивідуальні переваги і настанови, пов'язані з часом, складається з 56 пунктів, які оцінюються респондентами за 5-бальною шкалою Лікерта. Містить 5 шкал: *позитивне минуле, негативне минуле, гедоністичне сьогодні, фаталістичне сьогодні і майбутнє.*

Адаптований Опитувальник ZTPІ володіє задовільними показниками надійності і демонструє валідність в багатьох областях: особливості часової перспективи показують значимість зв'язку з безліччю особистісних і поведінкових характеристик, таких, наприклад, як академічна успішність, схильність до ризикованої поведінки (вживання психоактивних речовин, незахищений секс), носіння годинника і ін. В результаті адаптації методики отримані надійні, внутрішньо узгоджені і відтворювані шкали російської версії ZTPІ які співвіднесені з оригінальними факторами.

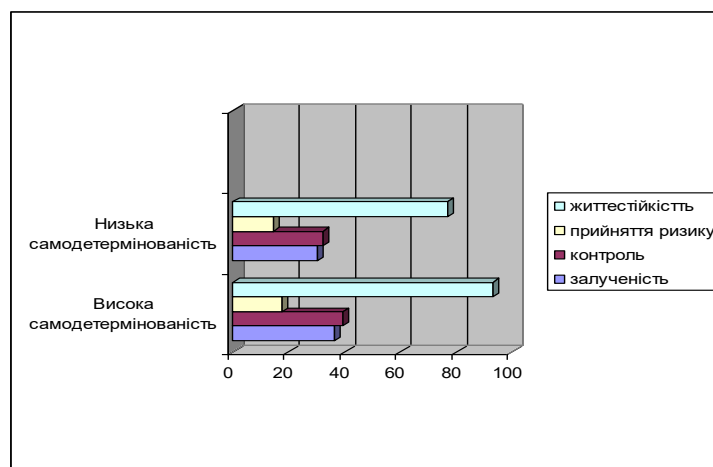
За результатами статистичної обробки даних тесту «Життєстійкість С. Мадді» отримали високі і статистично значущі показники розвитку життєстійкості і її компонентів. Можна відмітити, що у досліджуваних обох факультетів, добре розвинена система реагування у стресі, де компонент залученості дозволяє визначити характеристику ставлення людини до себе, оточуючого світу, та особливостей взаємодії з ним, такі досліджувані демонструють здатність до самореалізації; компонент контролю дозволяє визначити у структурі особистості, можливості та пошук шляхів конструктивного копінгю; компонент прийняття ризику – допомагає людині бути відкритою до оточуючого світу, спілкуванню з іншими та активним членом суспільства.

Таблиця 2. 1

Вираженість компонентів життєстійкості досліджуваних

Компоненти життєстійкості	Показники високої самодетермінованості	Показники низької самодетермінованості
Контроль	36,44	30,24
Залученість	39,25	32,17
Прийняття ризику	17,54	14,63
Інтегральна життєстійкість	93,23	77,04

Графічно результати дослідження інтегрального показнику життєстійкості представлені на рисунку 2.3.

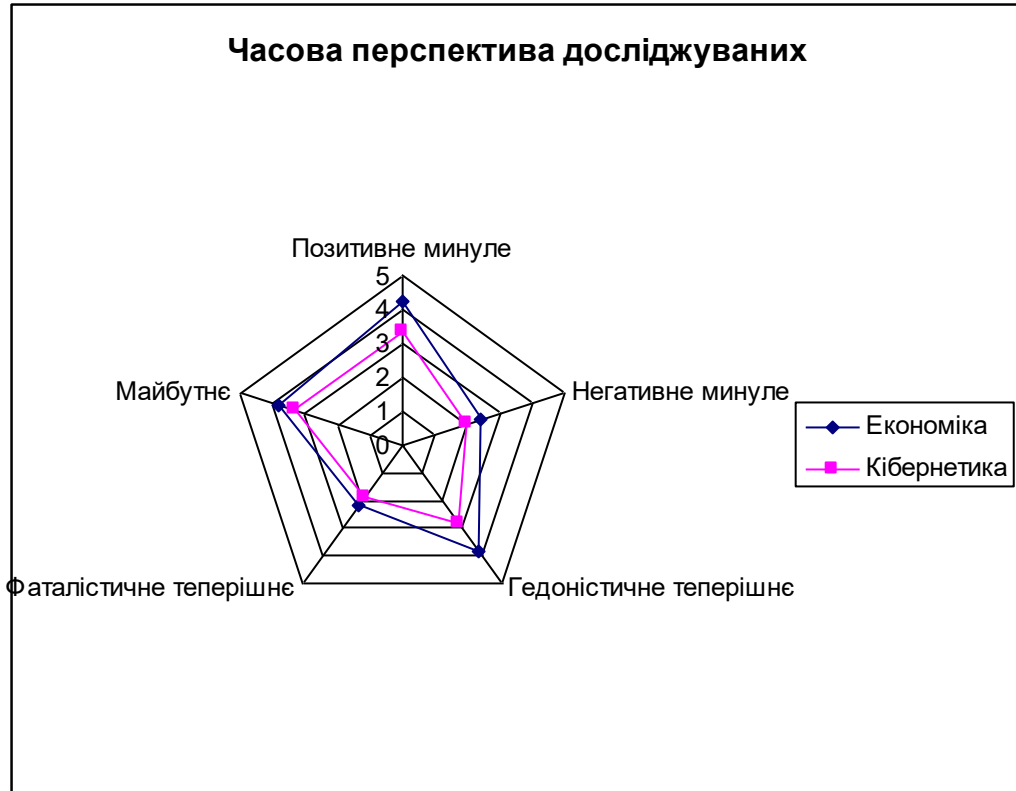

Рис. 2.3 Результати інтегрального показнику життєстійкості досліджуваних

У контексті порушеної теми, важливо зауважити, що життєстійкість це системне цілісне утворення, яке інтегрує у собі і поєднує значущі особистісні цілі і цінності, стильові характеристики поведінки, автономність. У цілому, методика у підсумку дозволяє визначити і сформулювати позитивне ставлення до себе як особистості і до оточення та соціуму. Нормативно віку, отримані результати за даною методикою.

Наступним кроком нашого дослідження, було завдання проаналізувати та емпірично перевірити структуру та збалансованість часової перспективи досліджуваних. Отримані результати дозволяють стверджувати, що у досліджуваних респондентів часова перспектива є збалансованою: минуле-позитивне; теперішнє-гедоністичне і є плани на майбутнє. Як обґрунтовував у своїх дослідження Ф. Зімбардо, його учні і послідовники – саме така часова перспектива є збалансованою і дозволяє особистості буди пре диктором саморозвитку і саморуху по власному життю.

Рис. 2.4. Профіль часової перспективи досліджуваних

Проаналізуємо змістове наповнення факторів, що ґрунтують тлумачення результатів за методикою: фактор – *Негативне минуле* – відображає загальне негативне, відразливе сприйняття власного минулого. Завдяки реконструктивній природі минулого, таке негативне відношення може бути обумовлене як справжнім досвідом неприємних чи травмуючих моментів, так і негативною реконструкцією не вкрай складних ситуацій, або ж поєднанням обох варіантів; фактор – *Гедоністичне теперішнє* – відображає гедоністичне, ризиковане ставлення до власного часу життя і передбачає насолоду моментом, незважаючи на подальші наслідки своєї поведінки; фактор – *Майбутнє* – вимірює загальну майбутню орієнтацію. Ця шкала передбачає, що у поведінці домінує докладання зусиль заради поставлених цілей і можливих винагород у майбутньому; фактор – *Позитивне минуле*. На відміну від першого фактору, який передбачає травму, біль і жаль, цей фактор відображає тепле, сентиментальне відношення до минулого, коли минулий досвід і часи бачаться приємними, крізь рожеві окуляри і з ноткою ностальгії; останній, п'ятий фактор – *Фаталістичне теперішнє* – виявляє фаталістичне, безпомічне відношення до життя, індивіди з такою часовою орієнтацією вірять в долю і впевнені, що не можуть впливати ні на теперішні, ні на майбутні події свого життя (Zimbardo, P.G., Сеник О.) [79; 63]. Зрозуміло, що у юнацькому віці студентському періоді життя, є здатність дещо романтизувати майбутнє, антиципувати події бажаних мрій, усе це дозволяє молодій особистості, що планує доросле життя, мати опору, досвід минулого, жити у актуально сьогоденні і планувати майбутнє, а отже, і окреслювати план саморозвитку себе як особистості і професіонала.

Дослідження Г.Сирцової, дозволяють підтвердити результати отримані нами у порушеній темі. Вчена, обґрунтовувала «перспективу» як «точку зору» тобто «часова перспектива», у міркуваннях науковиці, це

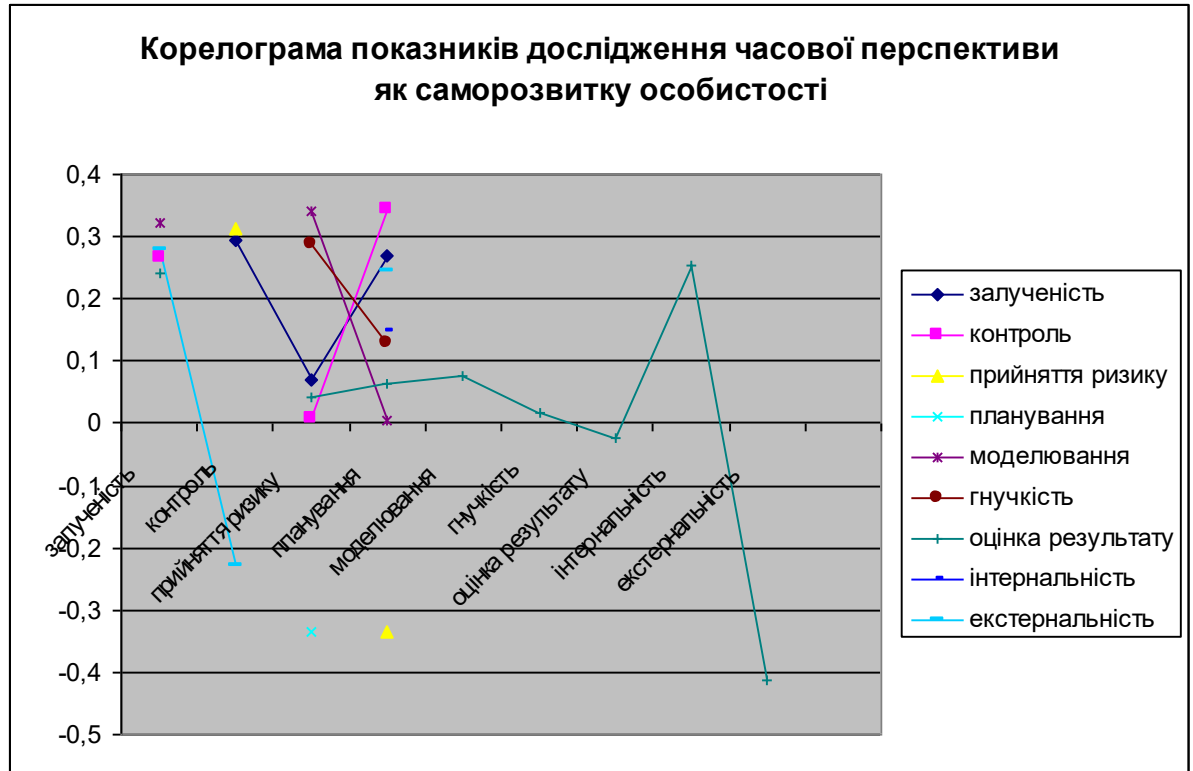
погляд на своє життя з точки зору того чи іншого часу: минулого, теперішнього або майбутнього, а також бачення їх взаємозв'язків. Часова перспектива розуміється як спрямованість (орієнтація) людини в майбутнє і розглядається як мотиваційне утворення, яке впливає на поведінку людини, на процес прийняття рішень, на процес постановки цілей і їх дійсної реалізації, вводиться принцип реальності.

У дослідженні Г.Сирцової, та О. Мітіної, методом двохфакторного дисперсійного аналізу було показано, що підлітковий вік і юність - це періоди, коли теперішнє в своєму гедоністичному аспекті набагато більш значуще, ніж в інших вікових періодах. У підлітка домінує орієнтація на отримання задоволення в поточному моменті, його не сильно турбують наслідки своїх дій і вчинків. Типовою рисою юності є «рольовий мораторій»: діапазон виконуваних ролей розширюється, але ці ролі не засвоюються всерйоз і остаточно. До кінця періоду ранньої дорослості провідна роль гедоністичного теперішнього змінюється високим рівнем представленості у свідомості думок про своє майбутнє, про майбутній вибір професії і т.д. Формуються навички організації свого часу і вибору цілей, а також зростає значимість досягнення поставлених завдань.

Додатково було показано, що орієнтація на гедоністичне теперішнє знижується при включенні людини в професійну діяльність, при цьому не важливо, за фахом людина працює чи ні. Було виявлено, що робота за фахом протягом життя сприяє формуванню стабільної орієнтації на позитивне минуле, що є ресурсом при проходженні через кризові періоди (Сырцова А., Митина О.В.) [62].

У результаті проведення кореляційного аналізу показників, що досліджувались упродовж розкриття порушеної теми, маємо наступні зв'язки: прямий позитивний зв'язок між залученістю та контролем результату ($r = 0,26$ при $p \geq 0,05$); залученістю та моделюванням ($r = 0,31$ при $p \geq 0,05$); залученістю та екстернальністю ($r = 0,28$ при $p \geq 0,05$); зворотній зв'язок між контролем та екстернальністю ($r = - 0,23$ при $p \geq 0,05$); між

плануванням та гнучкістю ($r = -0,284$ при $p \geq 0,05$); екстернальність та оцінка результату ($r = -0,412$ при $p \geq 0,001$). Усі зв'язки, на рівні критичних значень ($n = 50$), представлені на рис. 2.5

Рис. 2.5. Результати показників кореляційного аналізу досліджуваних компонент

В результаті проведеного емпіричного дослідження, вдалося обґрунтувати та підтвердити емпіричну модель зв'язку часової перспективи як ресурсу саморозвитку особистості. Отримані дані кількісного аналізу піддавались теоретичній та якісній інтерпретації. Вдалося визначити часову орієнтацію за допомогою графічного тесту Т. Коттла, проаналізувати часово-регуляторну ланку перспективи та транспективи досліджуваних. Завдяки застосуванню методики Філіпа Зімбардо, вдалося дослідити часову перспективу досліджуваних, її компоненти та зробити висновок про її збалансованості у досліджуваних. Мета, визначена у емпіричному дослідженні порушеної теми, виконана.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та емпіричне вирішення актуального наукового завдання для сучасних психолого-педагогічних досліджень, що виявляється у визначенні часової перспективи, її складових як предиспозиції саморозвитку особистості. Отримані упродовж дослідження результати дозволяють сформулювати такі висновки.

Поставлена мета, а саме теоретично проаналізувати та емпірично дослідити особливості зв'язку часової перспективи як кореляту ресурсу саморозвитку особистості- розкрита на теоретичному емпіричному рівнях.

У результаті проведеного ідеалізування за порушеною темою, можемо зробити наступні висновки:

1. Результати теоретико-методологічного аналізування конструкту «часова перспектива особистості» дозволяють зробити узагальнення, що у психологічній науці, нині, немає однозначного визначення часової перспективи особистості, а отже існують різні підходи і бачення вчених щодо її змістового і процесуального компоненту. Це засвідчує, що досліджуване поняття розробляється різними авторами незалежно один від одного, в різних проблемних контекстах. Для вирішення методологічної проблеми дослідження часової перспективи, на наш погляд, необхідно проводити діалог між школами, напрямами з використання ресурсів різних теоретичних підходів.

2. Здійснено теоретичне аналізування часової перспектива як предиспозиції саморозвитку особистості. Теоретичне аналізування за порушеною темою, дозволило обґрунтувати, що часова перспектива є регулятором і мотиватором саморозвитку особистості. Особистість, у гуманістичній концепції, розглядається як цілісна унікальна структура (Маслоу А., Роджерс К.) і досягнення найвищої точки розвитку і розкриття потенційних можливостей особистості можливо лише за умови

задоволення власних потреб, а саме: базових (фізіологічні, та потреба у безпеці), соціальних (потреба у приналежності, знанні) та вищих потреб (потреба у пізнанні, естетичні потреби та власне рівень самоактуалізації). Часова перспектива, все ж таки, визначає рух і планування власного життя, а отже і прагнення до найвищого щаблю у «піраміді потреб», а саме до саморозвитку і самоактуалізації.

Проблема саморозвитку особистості буквально пронизує зміст сучасних вчень про особистість, її внутрішній світ, що знаходиться в безпосередньому зв'язку із зовнішнім соціальним світом. Проте важко назвати конкретні методологічні джерела, які б визначали певні параметри поняття «особистісний саморозвиток» і називали настільки ж конкретні критерії її змістових сторін. С. Кузікова, обґрунтовує особистісний розвиток як «особистісний саморозвиток – це свідомо, цілеспрямована активність особистості, мета якої полягає в самозмінні в позитивному напрямку, що і забезпечує особистісне зростання, самовдосконалення». Результати теоретичного аналізування (Кузікова С.Б.) та учених у напрямі дослідження дозволяють окреслити значущі компоненти саморозвитку. А саме: життєдіяльність як неперервний процес самотворення, самоудосконалення, самореалізації, власна активність. Усе перелічне є джерелом саморозвитку особистості на раціонально-свідомому півні усвідомлення.

Теоретичні пошуки дозволили вибудувати теоретичну модель дослідження часової перспективи як диспозиції і предиктору саморозвитку особистості.

3. Проаналізували соціально-психологічні передумови дослідження осіб юнацького віку у якості суб'єктів часової перспективи. Встановили важливість і доцільність дослідження часової перспективи і її характеру саме у юнацькому віці, адже це вік розвитку усіх потенційних можливостей особистості, засвоєна суб'єктності і розгортання плану майбутнього саморозвитку.

4. Провели емпіричне дослідження часової перспективи як ресурсу саморозвитку особистості у царині психологічної науки. В результаті проведеного емпіричного дослідження, вдалося обґрунтувати та підтвердити емпіричну модель зв'язку часової перспективи як ресурсу саморозвитку особистості. Отримані дані кількісного аналізу піддавались теоретичній та якісній інтерпретації. Вдалося визначити часову орієнтацію за допомогою графічного тесту Т. Котгла, проаналізувати часово-регуляторну ланку перспективи та транспективи досліджуваних. Завдяки застосуванню методики Філіпа Зімбардо, вдалося дослідити часову перспективу досліджуваних, її компоненти та зробити висновок щодо її збалансованості у досліджуваних. Мета, визначена у емпіричному дослідженні порушеної теми, виконана. Застосування кореляційного аналізу показників, що досліджувались дозволило визначити зв'язки, зокрема: прямий позитивний зв'язок між залученістю та контролем результату ($r= 0,26$ при $p \geq 0,05$); залученістю та моделюванням ($r= 0,31$ при $p \geq 0,05$); залученістю та екстернальністю ($r= 0,28$ при $p \geq 0,05$); зворотній зв'язок між контролем та екстернальністю ($r= - 0,23$ при $p \geq 0,05$); між плануванням та гучкістю ($r= - 0,284$ при $p \geq 0,05$); екстернальність та оцінка результату ($r= - 0,412$ при $p \geq 0,001$) та ін. корелограма зв'язків представлена на рисунку 2.5.

5. Запропонували модель формування часової перспективи осіб юнацького віку. Яка містить когнітивний, емоційно-регулятивний та поведінковий компонент.

До емоційно-регулятивного включені, з огляду на проведене теоретичне аналізування наступні особистісні властивості: планування, контроль, оцінка результату, що розкривають відношення до часу; до когнітивного компоненту увійшли – інтернальний, екстернальний локус контролю), автономія, що розкривають когнітивну карту(орієнтацію) досліджуваних; до поведінкового – адаптивні поведінкові стратегії (залученість, контроль, гнучкість). Усе разом забезпечує свідому

саморегуляцію та самоконтроль, а отже завершує цикл – саморозвиток особистості.

Проведене дослідження не вичерпує усіх питань, дотичних до теми, тому маємо нам меті продовжувати дослідження і провести віковий зріз, вивчаючи структуру часової перспективи у інших вікових групах (дорослість, зрілість) і її вплив на рух і саморозвиток особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова К. А. Время личности и время жизни : моногр. СПб. : Алетейя, 2001. 304с.
2. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни : моногр. М. : Мысль, 1991. 299, [2] с.
3. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды. М., 1980. Т. 1. 230с.
4. Афанасьева, А.Н. Особенности временной перспективы студентов. *Актуальные инновационные исследования наука и практика*. 2008. №1.
5. Бабатіна, С. І. Методи дослідження темпоральності в студентському віці [Текст] / *Вісник Одеського національного університету. Серія : Психологічні науки : зб. наук. праць*. Одеса, 2013. Вип. 7, т. 16. С. 31-37.
6. Бабатіна, С. І. Особливості організації часу життя в студентському віці [Текст] / International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences: Conference Proceedings, (Kielce, 28-30 June 2016.) / Holy Cross University. P. 87-90.
7. Бабатіна, С. І. Психологічна структура темпоральності у студентів різного віку [Текст] / *Науковий часопис національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки : зб. наук. пр. К. , 2012. № 37(61). С. 257-261.*
8. Бабатіна С.І., Світенко С.В. Витвчення особистісних чинників схильності до прокрастинації осіб юнацького віку. *Інсайт: Психологічні виміри суспільства: наук. журн. / ред.кол. І.С.Попович, С.І. Бабатіна, І.Р.Крупник та ін.* Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 1. С.7-15.
9. Бакаленко О.А. Теоретичні підходи вивчення часової перспективи.

Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки». Випуск 57. 2017. С.76-81

10. Блинова О.Є., Казібекова В.Ф. Психологічна безпека як чинник задоволеністю якістю життя в студентів закладів вищої освіти. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Збірник наукових праць. Серія Психологічні науки.* Херсон, Вип. 2. 2020. С. 146-154.
11. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання : навч. посіб. К. : ІЗМН, 1998. 204 с.
12. Болотова А. К. Психология организации времени : учеб. пособие для вузов. М. : Аспект Пресс, 2006. 254 с.
13. Бороздина Л. В., Спиридонова И. А., Возрастные изменения транспективы субъекта. *Психологический журнал.* Т.19. 1998. №3. С.34-48.
14. Витютина, Т. А. Восприятие будущего как социально-психологический феномен. *Седьмая волна психологии.* 2012. Вып. 9. С.99-103.
15. Головаха, Е.И. А.А. Кроник. Психологическое время личности 2-е изд., испр. и доп. М.: Смысл, 2008. 267с.
16. Гордєєва, Н А., Голишева В.В. Особливості уявлень про часову перспективу у студентської молоді. *Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України* С. 152-160
17. Гуссерль Э. Идеи феноменологии: Пять лекций [пер. с нем. Н.А. Артеменко]. СПб. : ИЦ «Гуманитарная Академия», 2008. 224 с.
18. Дворник М. С. Прокрастинація в конструюванні і особистісного майбутнього : монографія. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 120 с
19. Дикая Л. Г. Психическая саморегуляция функционального состояния человека (системно-деятельностный подход). М. : Изд-во

- ИП РАН, 2003. 318 с.
20. Зимбардо Ф, Дж. Бойд. Парадокс времени. Новая психология времени, которая улучшит вашу жизнь. 2018 р., № 4. СПб.: Речь, 2010. 352 с.
  21. Киреева З. А. Развитие сознания, детерменированное временем : моногр. О., 2010. 380с.
  22. Кіреєва З. Особливості відображення часу в онтогенетичній свідомості / *Соціальна психологія. Психологія пізнання*. 2009. №3. С.111-124.
  23. Клименко Ю. О. Особливості орієнтації у заданих одиницях часу підлітками з різними проявами агресивності : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Х., 2010. 224 с.
  24. Ковалев В. И. Формы и способы жизнотворчества личности как разновидности человеческой темпоральности. *Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Сер. №12. Психологія : зб. наук. пр. К. : НПУ, 2005. – № 6(30). Ч. II. 43-53с
  25. Кон И. С. Психология ранней юности : моногр. М. : Просвещение, 1989. 255 с.
  26. Конопкин О. А. Осознанная саморегуляция как критерий субъектности / *Вопросы психологии*. 2008. №3. С. 22-34.
  27. Краснянская, Т.М. Психология самообеспечения безопасности: Монография. Пятигорск: ПГЛУ, 2009. 280 с.
  28. Кроник, А.А., Ахмеров. Р.А. Каузометрия: Методы самопознания, психодиагностики и психотерапии в психологии жизненного пути. М.: Смысл, 2008. 294 с.
  29. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці : [монографія]. Суми : Видавництво «МакДен, 2012. 410 с.
  30. Кузікова С.Б. Дослідження феномена саморозвитку особистості в юнацькому віці: концептуальні засади / *Вісник Східноукраїнського*

- національного університету імені Володимира Даля. *Теоретичні і практичні проблеми психології: Збірник наукових праць*. No2 (22) 2009. Луганськ: Видавництво СНУ ім. В. Даля, 2009. С. 94-102.
31. Кузікова С.Б. Структурно–змістовий аналіз феномена особистісного саморозвитку. *Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України*. 2010. Випуск 10. С. 365-377.
32. Кузнецов М.А. Вольова регуляція діяльності: основні закономірності, етапи і механізми / *Вісник Харків. нац. пед. ун-ту. Сер. Психологія*. 2012 рік. Вип. 43. Ч.І. С. 110-128.
33. Кузнецова О. В. Координати часової перспективи осіб з різною спрямованістю інноваційності. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018, №4. С. 16-22.
34. Купреєва О.І. Особливості часової перспективи в просторі самореалізації студентів. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Том VI: Психологія обдарованості*. Випуск 16. Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 406 с. С.144-153
35. Левенець А. Є. Психологічні особливості становлення життєвої перспективи в юнацькому віці : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Левенець Анна Євгенівна. – К., 2006. – 212с.
36. Л евин К. Теория поля в социальных науках / *Динамическая психология: избр. тр. ; [пер. с нем. Е. Ю. Патяева, Д. А. Леонтьев]*. М. : Смысл, 2001. 572 с.
37. Леонтьев Д. А., Расказова Е. И. Тест жизнестойкости. М. : Смысл, 2006. 63 с.
38. Леонтьев Д.А. Саморегуляция, ресурсы и личностный потенциал. *Сибирский психологический журнал*. 2016. №62. С. 18–37
Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», г. Москва. DOI: 10.17223/17267080/62/3

39. Магомедов К. М. Метафора времени в темпоральных аспектах бытия / *Гуманитарний часопис*. 2005. №1. С. 43-47.
40. Минюрова С. А., Плеханова. Л. Л. Особенности перспективной идентичности при жизненном самоопределении выпускников вуза, / *Вопросы психологии*. 2007. №3. С. 52-59.
41. Митина, О.В., Сырцова А. Опросник по временной перспективе Ф. Зимбардо (ZTPI): результаты психометрического анализа русскоязычной версии / *Вестник МГУ*. 2008. №4. С.61-89.
42. Моросанова В. И. Индивидуальная саморегуляция и характер человека / *Вопросы психологии*. 2007. №3. С. 59-69.
43. Моросанова В. И., Коноз Е. М. Стилевая саморегуляция поведения человека / *Вопросы психологии*. 2000. №2. С. 118-127.
44. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных : учеб. пособие . 2-е изд., испр. и доп. СПб. : Речь, 2006. 392 с.
45. Олєфір В.О. Інтелектуально-особистісний потенціал саморегуляції суб'єкта діяльності [монографія]. Харків, УПА, 2015. 265 с.
46. Опросник временной перспективы личности Ф. Зимбардо (ZTPI) : установление эквивалентности в разных культурах / А. Сырцова и др. // Психология индивидуальности : материалы III Всерос. науч. конф., (1-3 декабря 2010г., Москва) : в 2 ч. / отв.ред. А.Б.Орлов; Высш. _____ шк. Экономики ; Рос. Гуманит. науч. фонд. М. : Высш. шк. экономики, 2010. Ч.2. С.259-261.
47. Павлова Т. А. Организация времени жизни как компонент структуры личности студентов : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая и возрастная психология». Москва, 1988. 19с.
48. Панок В. Г., Рудь Г. В. Психологія життєвого шляху особистості : моногр. К. : Ніка-Центр, 2006. 280 с.

49. Пискунов М. У. Организация учебного труда студентов : учеб. пособие. Минск : Изд-во БГУ, 1982. 142 с.
50. Плохих В. В. Психологічні механізми часової регуляції діяльності людини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеню д-ра психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». Одеса, 2012. 36 с.
51. Полунін О. В. Концепція суб'єктивного теперішнього П. Фресса : критичний погляд / *Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. К. : ПНУ ім. І. Огієнка ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. 2011. – Вип.11. С.687-697.
52. Полунін О. Математичні операції із суб'єктивними часовими інтервалами як метод дослідження функціонування часового механізму індивіда / *Психологія і суспільство*. 2010. №3 (41). С.203-211.
53. Польшин О. К. Основи психології саморегуляції : навч. посіб. Краматорськ : КЕГІ, 2005. 352 с.
54. Посацький О. Психологічні особливості образу власного майбутнього в юності: моногр. Дрогобич: Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка, 2010. 151 с.
55. Психологія саморозвитку особистості: *збірник наукових праць [Електронний документ]* / за ред.. Н.В. Чепелевої, Я.Ф. Андреевої. Чернівці-Київ, 2016. 284 с.
56. Регуш Л. А. Психология прогнозирования : успехи в познании будущего : моногр. СПб. : Речь, 2003. 353 с.: ил.
57. Руденко В.М., Руденко Н.М. Математичні методи в психології : підручник. К. : Академвидав, 2009. 384с.
58. Рыбалко, Е.Ф. Возрастная и дифференциальная психология. СПб.: Питер, 2001. 224с.
59. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб.– К. : Академвидав, 2006. 360 с.

60. Свинаренко Р. М. Відображення часової складової в картині світу суб'єкта : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Свинаренко Родіон Миколайович. Х., 2008. 196 с.
61. Свинаренко Р. М. Часова складова потенціалу самореалізації особистості / Час у дзеркалі науки : І Міжнар. наук. міждисциплінарна конф. (19 березня 2011 року) : матеріали виступів. К. : ЦУЛ, 2011. С.136-137.
62. Сырцова, А., Митина О.В. Возрастная динамика временных ориентаций личности / *Вопросы психологии*. 2008. № 2. С.41-54.
63. Сенник О. Опитувальник часової перспективи особистості Ф. Зімбардо (ZTPI) / *Соціальна психологія*. К., 2012. № 1-2 (51-52). С. 153-168.
64. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості у межах і за межами буденності. Київ: Либідь, 2003. 376 с.
65. Толстых, Н.Н. Психологическая технология развития временной перспективы и личностной организации времени / *Активные методы в работе школьного психолога*. Киров, 1991. 57 с.
66. Ульянова Т.Ю. Співвідношення життєстійкості та емоційності особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Збірник наукових праць. Серія Психологічні науки*. Херсон, Вип. 3. 2020. С. 72-80.
67. Фоменко К. І. Губристична мотивація в структурі спрямованості особистості студентів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / К. І. Фоменко. Харків, 2011. 20 с.
68. Хайдеггер М. Бытие и время. пер. с нем. В. В. Бибихина. СПб. : Наука, 2006. 452 с.
69. Хомуленко Т. Б., Моргунова Н. С. Наукові підходи до дослідження когнітивної саморегуляції студентів / *Вісник Харків. нац. пед. ун-ту*.

Сер. Психологія. 2006 рік. Вип.15. Ч. II. С. 170-177.

70. Хухлаева О. В. Психология развития : молодость, зрелость, старость : учеб. пособие. М. : Изд. центр «Академия», 2002. 208 с.
71. Цуканов Б. И. Время в психике человека : моногр. О. : Астропринт, 2000. 220 с.
72. Швалб Ю. М. Психологические модели целеполагания: моногр. К. : Стилос, 1997. 240 с.
73. Элькин, Д.Г. Восприятие времени / Д.Г. Элькин. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1962. 312 с.
74. Frankl V. E. Der Wille zum Sinn / V. E. Frankl. 3. erw.Aufl. Bern : Huber, 1982. P. 275-308.
75. Kuzio L.I. Theoretical and methodological bases for the research of the parameters of temporal perspective and levels of English learning motivation / Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. Issue 30. Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. P. 337–348.
76. Maddi S. Dispositional Hardiness in Health and Effectiveness / Encyclopedia of Mental Health / H.S. Friedman (Ed.). San Diego (CA) : Academic Press, 1998. P. 323-335.
77. Maddi, S. Creating Meaning Through Making Decisions / S. Maddi // The Human Search for Meaning / ed. by P.T.P. Wong, P.S. Fry. Mahwah: Lawrence Erlbaum, 1998. P. 25-27.
78. Zimbardo P.G. // Understanding Behavior in the Context of Time / A. Strathman, J. Joireman (eds.). Mahwah, 2005. P. 85-108.
79. Zimbardo, P.G. Putting time in perspective: A valid, reliable individual-differences metric / P.G. Zimbardo & J.N. Boyd // Journal of Personality and Social Psychology. 1999. №77. P.1271-1288.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я,

учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
  - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
  - принципів та правил академічної доброчесності;
  - нульової толерантності до академічного плагіату;
  - моральних норм та правил етичної поведінки;
  - толерантного ставлення до інших;
  - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
  - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
  - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
  - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
  - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
  - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
  - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
  - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
  - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
  - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
  - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
  - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
  - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
  - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
  - не підроблювати документи;
  - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
  - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
  - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
  - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
  - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
  - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

_____
(дата)

_____
(підпис)

_____
(ім'я, прізвище)